

พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ผู้ทรงมีส่วนสำคัญในการวางบรรทัดฐานและ แนวความคิดทางกฎหมายที่ส่งผลต่อการปฏิรูประบบกฎหมายไทย

ดร. พันธุ์เทพ วิฑิตอนันต์*

จากประวัติศาสตร์แห่งราชอาณาจักรสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในรัชสมัยนั้นราชอาณาจักรสยามอยู่ภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) แต่สถานการณ์ในขณะนั้นราชอาณาจักรสยามต้องตกอยู่ท่ามกลางกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ส่งผลต่อการขับเคลื่อนด้านการค้า การขยายตัวและการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ ทำให้ราชอาณาจักรสยามต้องเผชิญกับปัญหาภัยคุกคามรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มหาภัยอันตรายจากการคุกคามด้านความมั่นคงในการปกป้องและการรักษาเอกราชจากการแสวงหาอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก¹ ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระอัจฉริยภาพในการทำความเข้าใจต่อกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง การขับเคลื่อนแห่งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และเทศบาลบ้านเมือง² เป็นอย่างดี พระองค์จึงทรงตระหนักถึงมหาภัยอันตรายจากการแสวงหาอาณานิคมของบรรดาชาติมหาอำนาจตะวันตก ทั้งนี้ด้วยทรงเห็นว่าลักษณะการปกครองแห่งราชอาณาจักรสยามที่ใช้มาแต่เดิมล้าสมัยไม่เหมาะสมสอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองอีกต่อไป

*LL.B., LL.M., M.P.A., LL.D., อาจารย์ประจำภาควิชากฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรรมการสภาคณาจารย์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

¹ช้อยนันต์ สมุทวณิช, *แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2538), หน้า 78-115.

²เทศบาลบ้านเมือง เป็นคำเก่าที่ปรากฏในพระธรรมศาสตร์ อันเป็นกฎหมายดั้งเดิมที่ราชอาณาจักรสยามรับมาจากเพื่อนบ้านตั้งแต่ครั้งโบราณ ในพระธรรมศาสตร์ตอนหนึ่ง ได้กล่าวถึง การวินิจฉัยอรรถคดีของพระมหากษัตริย์ ความว่า

“....ดำรงพระไทยพึงอรรถคดีซึ่งกระลาการพิจารณาโดยยุติธรรมนั้นเป็นอันแล้ว แล้วเอาคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นพระเนตรดูเทศบาลบ้านเมืองโดยสมควรแล้ว จึงเอาพระกรเบื้องขวาถือพระสวดิ์สัณปะชัยทรงพระชรรคแก้ว คือ พระวิจารณ์ปัญญาวินิจฉัยตัดข้อคดีอนาประชาราษฎร์ทั้งปวงโดยยุติธรรม”

การวินิจฉัยอรรถคดีของพระมหากษัตริย์ดังกล่าว หมายความว่า ตั้งแต่ปางก่อนสมัย “พระธรรมศาสตร์” นั้น พระมหากษัตริย์ทรงเป็นทุก ๆ สิ่งในการปกครองราชอาณาจักร รวมทั้ง ทรงเป็นผู้มีอำนาจบัญญัติกฎหมายไปด้วยในตัว พระมหากษัตริย์จึงทรงสามารถใช้อำนาจในการพิพากษาคดีโดยทรงพิจารณาจาก “เทศบาลบ้านเมือง” ด้วย หากเห็นว่าสิ่งใดไม่เหมาะสมกับกาลสมัยแห่งเทศบาลบ้านเมืองแล้ว ก็ย่อมเป็นพระราชอำนาจในการแก้ไขกฎหมายให้เป็นไปตามควรแก่กรณี ซึ่งพระบรมวินิจัยนั้นย่อมจัดเป็นราชศาสตร์ อันเป็นหลักในการวินิจฉัยคดีต่อไป

โปรดดู, จิตติ ดิงสภักดิ์, *หลักวิชาชีพกฎหมาย บทบาทของนักกฎหมายกับ “เทศบาลบ้านเมือง” สัญลักษณ์แห่งความยุติธรรม คดีสำหรับนักกฎหมายหนุ่ม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2551), หน้า 21-22.

ดังนั้น ในปีพุทธศักราช 2430 พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริให้มีการปฏิรูปการปกครองตามแบบชาตินิยมอันอาจตะวันตก โดยทรงมีพระราชดำริให้ดำเนินการปรับปรุงระบบกฎหมาย การบริหารงานด้านการยุติธรรม และการปฏิรูปการเมืองการปกครอง ทั้งนี้ประเด็นสำคัญในห้วงเวลานั้น คือ การเร่งปฏิรูประบบกฎหมายแห่งราชอาณาจักรสยามให้ทันสมัยและเป็นที่ยอมรับจากนานาชาติอารยประเทศภารกิจสำคัญประการหนึ่ง คือ การวางบรรทัดฐานและแนวความคิดทางกฎหมายเสียใหม่ให้มีความสอดคล้องกับบริบทของราชอาณาจักรสยามในขณะนั้น¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภถึงความสำคัญ ความว่า

“การยุติธรรมอันเดียวเป็นการที่สำคัญยิ่งใหญ่มากเป็นหลักเป็นประธานการชำระตัดสินความทุกโรงศาล เป็นเครื่องประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเป็นไป ถ้าวัดได้ดีขึ้นเพียงใด ประโยชน์สุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น...”²

การวางบรรทัดฐานและแนวความคิดในการปฏิรูประบบกฎหมายแห่งราชอาณาจักรสยามจากพระราชปรารภถึงความสำคัญแห่งการสร้างความยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรมดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพในความเข้าใจต่อกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง และเทศกาสบ้านเมือง ที่มีผลอย่างยิ่งต่อการวางบรรทัดฐานและแนวความคิดในการให้คำอธิบายความหมาย คำว่า “กฎหมาย” ที่มีนัยแห่งความสัมพันธ์ในการสร้างจุดเกาะเกี่ยวในการวางบรรทัดฐานและแนวความคิดทางกฎหมายที่ส่งผลต่อการปฏิรูประบบกฎหมายของราชอาณาจักรสยามและถ่ายทอดมาสู่การวางบรรทัดฐานและส่งต่อการปฏิรูประบบกฎหมายไทยในปัจจุบัน

หากพิจารณาการวางบรรทัดฐานและแนวความคิดดั้งเดิมทางกฎหมายในอดีตก่อนที่จะมีการปฏิรูประบบกฎหมายในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การให้คำอธิบายความหมาย คำว่า “กฎหมาย” พบว่า ในห้วงเวลานั้นยึดถือบรรทัดฐานและแนวความคิดที่เห็นว่ากฎหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมะหรือกฎหมายเป็นสิ่งเดียวกับธรรมะ³ ดังจะเห็นได้จากหลักการที่ปรากฏในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักที่ถือว่ากฎหมายแท้จริงย่อมมีอยู่แล้วในพระธรรมศาสตร์และ

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูประบบกฎหมายของราชอาณาจักรสยาม ทางด้านการยกย่องศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ด้วยการเลิกทาส และการรับรองให้บุคคลมีฐานะเป็นตัวละครสำคัญในกฎหมาย... การรับรองความศักดิ์สิทธิ์แห่งทรัพย์สินเอกชนด้วยการรับรองระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล... การรับรองแดนอิสระของเอกชน ทั้งในทางทรัพย์สิน ครอบครัว ศาสนา ความเชื่อ และการเข้ากันเป็นสมาคม ห้างหุ้นส่วนและบริษัท... การรับรองหลักความมีเหตุผลและความมีมนุษยธรรมในทางอาญา และวิธีพิจารณาความอาญา... และการรับรองหลักการปกครองโดยถือกฎหมายเป็นใหญ่ และประกันความเป็นอิสระของตุลาการ... ใน กิตติศักดิ์ ปรกติ, การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป, พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2549), หน้า 88.

²จิตติ ดิงศักดิ์, หลักวิชาชีพกฎหมาย บทบาทของนักกฎหมายกับ “เทศกาสบ้านเมือง” สัญลักษณ์แห่งความยุติธรรม คติสำหรับนักกฎหมายหนุ่ม, หน้า 2.

³ปรีดี เกษมทรัพย์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารประกอบคำสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 81.

จารีตประเพณี โดยผู้ปกครองหรือผู้ทรงอำนาจอธิปไตยเป็นเพียงผู้วางหลักเกณฑ์ให้เป็นไปตามหลักการในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และจารีตประเพณีเท่านั้น สอดคล้องกับแนวความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ที่ยึดถือแนวความคิดที่เห็นว่ากฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของศีลธรรมและจริยธรรม และมีความเชื่อว่าคุณค่าในเชิงศีลธรรมและจริยธรรมขั้นมูลฐานนั้นต้องมีอยู่ในกฎหมายเสมอ โดยมีอาจแบ่งแยกคุณค่าแห่งศีลธรรมและจริยธรรมที่ปรากฏในลักษณะกฎหมายที่ควรจะเป็น (The law which ought to be) ออกจากข้อเท็จจริงแห่งบทบัญญัติทางกฎหมายที่ปรากฏในลักษณะกฎหมายที่เป็นอยู่ (The law which is)⁶ ตลอดจน เห็นว่ากฎหมายธรรมชาติเป็นสิ่งที่มียุติแล้วตามธรรมชาติ โดยมนุษย์มิได้เป็นผู้สร้างหลักกฎหมายขึ้นมาแต่อย่างใด มนุษย์ยังมีสถานะเป็นเพียงผู้ที่สามารถค้นพบกฎหมายที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติเท่านั้น⁷ สอดคล้องกับแนวความคิดตามหลักการใช้อำนาจของผู้ปกครองแห่งราชอาณาจักรสยามที่ต้องใช้อำนาจตามหลักทศพิธราชธรรม⁸

แนวความคิดที่ยึดถือการวางหลักเกณฑ์ทางกฎหมายดังกล่าวข้างต้น ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงมีพระราชดำริให้มีการปฏิรูประบบกฎหมายแห่งราชอาณาจักรสยาม โดยการชำระสะสางและจัดทำประมวลกฎหมายแห่งราชอาณาจักรสยามขึ้น ด้วยทรงเห็นว่ากฎหมายที่ราชอาณาจักรสยามใช้บังคับอยู่เดิม มีความคล้ายคลึงกับระบบกฎหมายของประเทศภาคพื้นยุโรป ซึ่งส่วนใหญ่ยึดถือและใช้ระบบกฎหมายแบบซีวิลลอว์ (Civil Law) ภายใต้ระบบประมวลกฎหมาย (Codification) ซึ่งมีความแตกต่างจากระบบกฎหมายของประเทศอังกฤษ ซึ่งยึดถือและใช้ระบบกฎหมายแบบคอมมอนลอว์ (Common Law) ภายใต้ระบบจารีตประเพณี แต่โดยเหตุที่ในอดีตราชอาณาจักรสยามเคยรับเอาระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณีของประเทศอังกฤษ มาใช้เสมือนเป็นกฎหมายภายในแห่งราชอาณาจักรสยามในห้วงเวลาหนึ่ง⁹ ดังนั้น ถึงแม้ว่ากฎหมายแห่งราช

⁶จรัญ โฆษณานันท์, **นิติปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544), หน้า 77, 119.

⁷Robert P. George, "Natural Law," **American Journal of Jurisprudence** 52, 1 (2007): 55-75; วิษณุ เครืองาม, "ความหมาย ลักษณะ และโครงสร้างของกฎหมาย," ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป**, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 10.

⁸ลิจิต ชีรเวทิน, **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), หน้า 54-55.

⁹ถึงแม้ว่ากระบวนการยุติธรรมไทยจะยึดถือหลักการตีความกฎหมายของประเทศอังกฤษมาใช้ในระยะเริ่มแรก แต่ในทางปฏิบัติกลับมิได้นำระบบกฎหมายแบบคอมมอนลอว์ (Common Law) ภายใต้ระบบจารีตประเพณี (Common Law) มาใช้ทั้งหมด เนื่องจากการปฏิรูประบบกฎหมายแห่งราชอาณาจักรสยาม ยึดถือตามระบบกฎหมายแบบซีวิลลอว์ (Civil Law) ภายใต้ระบบประมวลกฎหมาย (Codification) ซึ่งมีหลักการใช้และการตีความกฎหมายที่แตกต่างจากระบบจารีตประเพณี (Common Law) แต่ในทางกลับกันราชอาณาจักรสยามก็มีได้อ้างอิงหลักการใช้และการตีความกฎหมายตามระบบประมวลกฎหมาย (Codification) มาใช้อย่างใกล้ชิดเช่นกัน จึงเกิดความสับสนและความคลาดเคลื่อนในการใช้และการตีความกฎหมายไทยอยู่เสมอ ใน ธานินทร์ กรัยวิเชียร, ความสำคัญของการตีความในวิชาชีพกฎหมาย, ใน **การใช้และตีความกฎหมาย**, พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2552), หน้า 6.

อาณาจักรสยามจะยึดถือและใช้ระบบกฎหมายแบบซีวิลลอว์ (Civil Law) ภายใต้ระบบประมวลกฎหมาย (Codification) แต่ในการปฏิรูประบบกฎหมายแห่งราชอาณาจักรสยามในห้วงเวลานั้น กลับได้รับอิทธิพลมาจากระบบกฎหมายแบบคอมมอนลอว์ (Common Law) ภายใต้ระบบจารีตประเพณีอยู่น้อย¹⁰

ภายหลังจากพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาตลับ ทรงสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายแบบคอมมอนลอว์ (Common Law) ภายใต้ระบบจารีตประเพณี (Common Law) โดยได้รับพระราชกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ซึ่งในห้วงเวลาต่อมาได้ทรงจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างนักกฎหมายเข้าสู่กระบวนการตุลาการ ซึ่งพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงสอนวิชากฎหมายให้นักศึกษาในโรงเรียนดังกล่าวด้วยพระองค์เอง ซึ่งในการสอนวิชากฎหมายพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ประทานบทนิยามความหมาย คำว่า “กฎหมาย” ตามแนวทางการสอนวิชาธรรมศาสตร์ (Jurisprudence) ภายใต้ความคิดของจอห์น ออสติน (John Austin)¹¹ ความเป็นว่า “กฎหมายนั้น คือ คำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองว่าการแผ่นดินต่อราษฎรทั้งหลายเมื่อไม่ทำตามแล้ว ธรรมดาต้องโทษ”¹²

นอกจากพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ จะประทานบทนิยามความหมาย คำว่า “กฎหมาย” ดังกล่าวข้างต้นแล้ว พระองค์ยังประทานอธิบาย “ความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับความยุติธรรม” ความเป็นว่า

“...เราจะต้องระวังอย่าคิดเอากฎหมายไปปนกับความดีความชั่ว กฎหมายยุติธรรม กตหมายเป็นคำสั่งเป็นแบบที่เราต้องประพฤติตาม แต่กตหมายนั้นบางทีก็ชั่วได้ กฎหมายยุติธรรมก็ได้ ความคิดว่าอะไรดีอะไรชั่ว กฎอะไรเป็นยุติธรรมอะไรไม่ยุติธรรม มีบ่อที่จะเกิดขึ้นหลายแห่ง เช่น ตามศาสนาต่าง ๆ แต่กตหมายนั้นเกิดขึ้นได้แห่งเดียว คือ จากผู้ปกครองแผ่นดิน กฎผู้ที่ปกครองแผ่นดินอนุญาตเท่านั้น...”¹³

ภายใต้แนวความคิดตามบทนิยามความหมาย คำว่า “กฎหมาย” และ “ความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับความยุติธรรม” ในลักษณะดังกล่าว หมายความว่าถึง เมื่อเป็นกฎหมายแล้วทุกคนต้องปฏิบัติตาม โดยมีต้องคำนึงว่ามีความยุติธรรมในกฎหมายนั้นหรือไม่ ทั้งนี้ ยังทรงเห็นอีกว่ากฎหมายเป็นคนละเรื่องกับศีลธรรมหรือความยุติธรรมแยกออกจากกันเด็ดขาดไม่เกี่ยวข้องกัน¹⁴ และถึงแม้กฎหมายจะไม่ยุติธรรมก็ใช้บังคับได้ จะเห็นได้ว่า คำอธิบายในลักษณะดังกล่าว หมายความว่าถึง “กฎหมายและความ

¹¹จอห์น ออสติน (John Austin) อธิบายความหมายคำว่า กฎหมาย หมายความว่าถึง “กฎหมายเป็นคำสั่งของรัฐบาลปิตัย” (Laws are commands, issued by a ruler or sovereign.)

¹²ชานินทร์ กรีวิเชียร, กฎหมายกับความยุติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2547), หน้า 10.

¹³เพ็ญอึ้ง.

¹⁴เพ็ญอึ้ง.

ยุติธรรมเป็นคนละเรื่องแยกจากกัน”¹⁵ ดังแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 11/2459 วินิจฉัยกฎหมายกับความ
ยุติธรรม ความว่า

**“ความยุติธรรม แปลว่า ความประพฤติอันชอบด้วยพระราชกำหนดกฎหมายเท่านั้น ความ
เห็นส่วนตัวของบุคคลย่อมแปรปรวนไปต่าง ๆ มียุติธรรมไม่ได้เลย”**

แนวคำพิพากษาศาลฎีกาดังกล่าว สอดคล้องกับแนวความคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง
(Legal Positivism) ที่ตั้งอยู่บนแนวความคิดที่เห็นว่ากฎหมายต้องเป็นคำสั่งของผู้ปกครองที่มีอำนาจ
สูงสุดในการปกครองเท่านั้น การประทานอธิบายในลักษณะดังกล่าวของพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ มี
ความสำคัญและส่งผลต่อการวางรากฐานและแนวความคิดทางกฎหมายในการปฏิรูประบบกฎหมาย
ให้เป็นไปตามระบบสากลโลกในยุคแห่งรัฐสมัยใหม่ (Modern State) และมีส่วนสำคัญในการป้องกันภัย
คุกคามด้านความมั่นคงและการรักษาเอกราชจากการแสวงหาอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก
และการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ราชอาณาจักรสยามในห้วงเวลาต่อมา

หากพิจารณานัยแห่งความสัมพันธ์ในการสร้างจุดเกาะเกี่ยวจากการวางบรรทัดฐานและแนว
ความคิดทางกฎหมายที่ส่งผลต่อการปฏิรูประบบกฎหมายของราชอาณาจักรสยามในขณะนั้น มาสู่
การวางบรรทัดฐานและแนวความคิดทางกฎหมายในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าภายหลังราชอาณาจักรสยามจะ
เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย อัน
มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475¹⁶ ภายใต้การกำหนดให้มีรัฐธรรมนูญ
เป็นกฎหมายที่มีลำดับศักดิ์ทางกฎหมายสูงสุดของประเทศก็ตาม แต่การประทานอธิบายความหมาย คำ
ว่า “กฎหมาย” ของพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ยังคงได้รับการยึดถือตามแนวทางที่เห็นว่า “กฎหมายคือคำ
สั่งของรัฐบาลปิตัย” เพียงแต่สิ่งที่แตกต่างจากการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์คือ ผู้ถืออำนาจ
รัฐบาลปิตัย ได้เปลี่ยนจากจากกษัตริย์มาเป็นผู้ที่ปวงชนได้เลือกเข้ามาเป็นผู้แทนกรณีมีการเลือกตั้งตาม
รัฐธรรมนูญ หรือในกรณีที่ผู้ถืออำนาจรัฐบาลปิตัย ได้อำนาจมาจากการปฏิวัติหรือรัฐประหารยึดอำนาจ
การปกครองประเทศ ซึ่งตามแนวทางดังกล่าวคณะปฏิวัติหรือคณะรัฐประหารที่ยึดอำนาจการปกครอง
ได้สำเร็จย่อมมีสถานะทางกฎหมายเป็นรัฐบาลปิตัยนั่นเอง ทั้งนี้ การประทานอธิบาย ความหมายคำว่า
“กฎหมายคือคำสั่งของรัฐบาลปิตัย” ได้ถูกหยิบยกและนำมาใช้ในการสร้างความชอบธรรมถึงที่มาแห่งการ

¹⁵จากแนวคำพิพากษาศาลฎีกาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงหลักกฎหมายที่ศาลยึดถือตามประเพณีนิยมความ
หมาย คำว่า “กฎหมาย” ของพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กล่าวคือ เมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้ในเรื่องใดแล้ว ก็ถือยุติตาม
นั้น เพราะศาลมีหน้าที่เพียงแต่ปรับบทกฎหมายเข้ากับคดีความที่พิพาทในศาลเท่านั้น ศาลไม่มีอำนาจหน้าที่ที่จะ
แก้ไขหรือบัญญัติกฎหมายขึ้นเอง หากเห็นว่ากฎหมายบทใดไม่ยุติธรรม ก็ต้องมีการแก้ไขบทกฎหมายนั้นก่อนโดยฝ่าย
นิติบัญญัติ ตราใดที่ฝ่ายนิติบัญญัติยังไม่แก้ไขบทกฎหมายนั้นให้ยุติธรรม ศาลก็ต้องตัดสินคดีตามตัวบทกฎหมายที่มี
อยู่เท่านั้น ใน ธานินทร์ กรัยวิเชียร, กฎหมายกับความยุติธรรม, หน้า 11.

¹⁶รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช
2475 ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 (10 ธันวาคม 2475): หน้า 529-551.

ใช้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศไม่ว่าจะได้อำนาจมาโดยการเลือกตั้งจากปวงชนหรือการปฏิวัติหรือรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองประเทศก็ตาม ดังจะเห็นได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาซึ่งได้รับการรับรองจากแนวคำพิพากษาศาลฎีกา ในห้วงเวลาต่อมาอีกหลายฉบับ¹⁷

แนวทางในการปฏิรูประบบกฎหมายไทยในปัจจุบัน หากให้คำนิยามของคำว่า “กฎหมาย” ภายใต้นิยามความคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) ที่ตั้งอยู่บนแนวความคิดที่เห็นว่ากฎหมายต้องเป็นคำสั่งของผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครองเท่านั้น ย่อมทำให้คำนิยามของคำว่า “กฎหมาย” ภายใต้นิยามความคิดดังกล่าว กลับส่งผลต่อการสร้างคุณค่าแห่ง “ความยุติธรรมตามกฎหมาย” (Justice According Law) ที่ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลแห่งนัยของแนวความคิดที่เห็นว่าการใช้บังคับกฎหมายที่เป็นคำสั่งของผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครองเท่านั้น ในกรณีเช่นว่านี้ โดยความเคารพผู้เขียนกลับมีความเห็นที่แตกต่างจากแนวความคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับจากนานาอารยประเทศ โดยเห็นว่ามาตรฐานในการสร้างหรือการวางบรรทัดฐานและแนวความคิดทางกฎหมายในการปฏิรูประบบกฎหมาย สมควรบัญญัติให้กระบวนการใช้บังคับอำนาจรัฐของทุกองค์กรต้องอยู่ภายใต้ “หลักนิติธรรม” (The Rule of Law)¹⁸ ซึ่งเป็นหลักที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีคุณค่าสูงยิ่งในตัวเอง ถึงแม้ว่าหากพิจารณากรณีศึกษาจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 3 วรรคสอง¹⁹ ได้บัญญัติให้นำหลักนิติธรรมมาใช้เป็นหลักการสำคัญในรัฐธรรมนูญ โดยกำหนดให้ “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” แต่ในทางปฏิบัติกลับมิได้มีการให้คำนิยามหรือความหมายแห่งหลักการดังกล่าวไว้ มีผลทำให้ “หลักนิติธรรม” มีสถานะเป็นเพียงหลักการที่ปราศจากตัวตนในกระบวนการใช้บังคับอำนาจรัฐของประเทศไทย

ผู้เขียนใคร่ขอเสนอแนวทางในการวางบรรทัดฐานและกรอบแนวความคิดทางกฎหมายในการให้คำนิยามหรือความหมายแห่ง “หลักนิติธรรม” หมายความว่า

“หลักแห่งการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิขั้นพื้นฐานแห่งคุณค่าความเป็นมนุษย์ ภายใต้นิยามพื้นฐานแห่งกฎหมาย”²⁰ กฎหมายใดที่ตราออกมาใช้บังคับ

¹⁷รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 49 (10 ธันวาคม 2475): หน้า 529-551.

¹⁸บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 3 วรรคสอง บัญญัติว่า

“การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก (24 สิงหาคม 2550), หน้า 3.

¹⁹บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 3 วรรคสอง บัญญัติว่า

“การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก (24 สิงหาคม 2550), หน้า 3.

²⁰การวางบรรทัดฐานและแนวความคิดทางกฎหมายดังกล่าว ปรากฏในลักษณะกฎหมายที่ควรจะเป็น (The law which ought to be).

กระบวนการใช้อำนาจอรัฐในการบัญญัติกฎหมายของรัฐบาล การใช้อำนาจอรัฐในการบริหารราชการแผ่นดินของคณะรัฐมนตรี การพิจารณาพิพากษาคดีของศาล หรือการใช้อำนาจอรัฐในลักษณะอื่นใด ที่ขัดหรือแย้งกับหลักการดังกล่าวย่อมเป็นอันใช้บังคับมิได้”²¹

การวางบรรทัดฐานและกรอบแนวความคิดทางกฎหมายในการให้ คำนิยามหรือความหมายแห่ง “หลักนิติธรรม” ในลักษณะ “หลักแห่งการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค สักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิขั้นพื้นฐานแห่งคุณค่าความเป็นมนุษย์ ภายใต้อำนาจพื้นฐานแห่งกฎหมาย” เป็นแนวความคิดในการสร้างคุณค่าแห่ง “ความยุติธรรมตามกฎหมาย” (Justice According Law) สอดคล้องกับแนวความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติ (Natural law) ที่มีความเชื่อว่าคุณค่าในเชิงศีลธรรมและจริยธรรมขั้นมูลฐานต้องมิอยู่ในกฎหมายเสมอ ซึ่งปรากฏในลักษณะกฎหมายที่ควรจะเป็น (The law which ought to be)

ส่วนการวางบรรทัดฐานและแนวความคิดทางกฎหมายในการให้ คำนิยามหรือความหมายแห่ง “หลักนิติธรรม” ในลักษณะ “กฎหมายใดที่ตราออกมาใช้บังคับ กระบวนการใช้อำนาจอรัฐในการบัญญัติกฎหมายของรัฐบาล การใช้อำนาจอรัฐในการบริหารราชการแผ่นดินของคณะรัฐมนตรี การพิจารณาพิพากษาคดีของศาล หรือการใช้อำนาจอรัฐในลักษณะอื่นใด ที่ขัดหรือแย้งกับหลักการดังกล่าวย่อมเป็นอันใช้บังคับมิได้” เป็นแนวความคิดในการสร้างคุณค่าแห่ง “ความยุติธรรมตามกฎหมาย” (Justice According Law) สอดคล้องกับแนวความคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) ที่ตั้งอยู่บนแนวความคิดที่เห็นว่ากฎหมายต้องเป็นคำสั่งของผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครองเท่านั้น ซึ่งปรากฏในลักษณะกฎหมายที่เป็นอยู่ (The law which is)

จากแนวทางในการวางบรรทัดฐานและกรอบแนวความคิดทางกฎหมายในการให้ คำนิยามหรือความหมายแห่ง “หลักนิติธรรม” ดังกล่าวข้างต้น ในการจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยในวาระต่อไป จึงสมควรกำหนดคำนิยามหรือความหมายแห่ง “หลักนิติธรรม” ที่เป็นรูปธรรมเพื่อปฏิรูประบบกฎหมายไทยต่อไป

หากกล่าวโดยสรุป จากบทบาทสำคัญของพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) ในการปฏิรูประบบกฎหมายของราชอาณาจักรสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทรงมีบทบาทสำคัญในการถวายงานพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปฏิรูประบบกฎหมายทางด้านการยกย่องศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ การรับรองความศักดิ์สิทธิ์แห่งทรัพย์สินเอกชน การรับรองแดนอิสระของเอกชน การรับรองหลักความมีเหตุผลและความมีมนุษยธรรมในทางอาญาและวิธีพิจารณาความอาญา และการรับรองหลักการปกครองโดยถือกฎหมายเป็นใหญ่ และประกันความเป็นอิสระของตุลาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประทานบทนิยามความหมาย คำว่า “กฎหมาย” ตามแนวทางการสอนวิชาธรรมศาสตร์ (Jurisprudence) ที่มีความสำคัญและส่งผลต่อการวางรากฐานและแนวความคิด

²¹ การวางบรรทัดฐานและแนวความคิดทางกฎหมายดังกล่าว ปรากฏในลักษณะกฎหมายที่เป็นอยู่ (The law which is).

ทางกฎหมายในการปฏิรูประบบกฎหมายให้เป็นไปตามระบบสากลโลกในยุคแห่งรัฐสมัยใหม่ (Modern State) และมีส่วนสำคัญในการป้องกันภัยคุกคามด้านความมั่นคงและการรักษาเอกราชจากการแสวงหาอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก และการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ราชอาณาจักรสยาม ในห้วงเวลาต่อมา พระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ จึงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในแวดวงนิติศาสตร์ ในฐานะที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น “พระบิดาแห่งกฎหมายไทย” ซึ่งถ้อยคำดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่า พระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ทรงมีพระอัจฉริยภาพและมีบทบาทสำคัญต่อการวางบรรทัดฐานและแนวความคิดทางกฎหมายที่ส่งผลต่อการปฏิรูประบบกฎหมายของราชอาณาจักรสยามในขณะนั้น ซึ่งได้พัฒนามาสู่การวางบรรทัดฐานและแนวความคิดทางกฎหมายที่ส่งผลต่อการปฏิรูประบบกฎหมายไทยในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กิตติศักดิ์ ปรกติ. การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป. พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2549.
- กิตติศักดิ์ ปรกติ. หลักทั่วไปในการใช้และตีความกฎหมาย. ใน การใช้และตีความกฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2552.
- จรัญ โฆษณานันท์. นิติปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544.
- จิตติ ดิงศักดิ์. หลักวิชาชีพกฎหมาย บทบาทของนักกฎหมายกับ “เทศบาลบ้านเมือง” สัญลักษณ์แห่งความยุติธรรม คดีสำหรับนักกฎหมายหนุ่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2551.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2538.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. ความสำคัญของการตีความในวิชาชีพกฎหมาย. ใน การใช้และตีความกฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2552.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. นิติปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารประกอบคำสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- ลิขิต ชีรเวคิน. วิชาการการเมืองการปกครองไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
- วิษณุ เครืองาม. “ความหมาย ลักษณะ และโครงสร้างของกฎหมาย.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2525.
- George, Robert P. “Natural Law.” *American Journal of Jurisprudence* 52, 1 (2007): 55-75.